

УДК: 323.22 (316.774)

К.О. Коцюруба

аспірантка Національного інституту стратегічних досліджень, викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського міжнародного університету

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПРОТЕСНОЇ АКТИВНОСТІ

У статті здійснюється спроба комплексного аналізу сучасної тенденції формування громадянських ініціатив за допомогою сучасних технологій, а також протестної активності за використання сучасного медіа-простору. Проводиться дослідження процесу консолідації та мобілізації медіа-активістів як базису формування глобального громадянського суспільства. Доводиться залежність стійкості державних інститутів від застосування інформаційно-мережевих технологій.

Це дослідження окреслює основні контури і характерні риси громадянської активності за допомогою Інтернету, зокрема, блогосфери та соціальних мереж. На основі комплексного аналізу сучасних комунікативних теорій встановлюється значення та вплив мережевих технологій на соціальну і політичну поведінку населення країн світу. Наголошується на різниці між основними засобами протестної активності та середовищем її реалізації.

Виявлено основні проблеми наукового обґрунтування та практичного значення медіа-активізму та їх вплив на прийняття конкретних політичних кроків урядами держав світу.

Ключові слова: кліктивізм, медіа-активізм, блогосфера, громадянська активність, протестна активність.

XXI століття – час глобального виклику міжнародній спільноті. Швидке зростання технологій сприяє, переважно виникненню новітніх форматів соціальної активності. Головним трендом сучасного глобалізованого світу стають прояви громадянської активності за допомогою інформаційно-комунікативних каналів. При дослідженні даної теми, перед дослідником постає головне запитання: що є соціальна мережа: засіб чи середовище протестної активності?

Саме світовий досвід революцій за допомогою соціальних мереж свідчить про необхідність всебічного вивчення цієї теми.

Метою дослідження є спроба виявити місце і роль сучасних інформаційно-комунікативних технологій у формуванні та розвитку рухів громадянського протесту в різних країнах світу.

Для реалізації мети дослідження визначені такі **наукові завдання**: проаналізувати основні комунікаційні теорії як основу функціонування сучасних інформаційно-комунікативних технологій, виявити спільні та відмінні риси революцій, що були здійснені за допомогою медіа-простору.

Виходячи з надзвичайної актуальності теми, вона знайшла своє відображення в працях іноземних науковців – Джозеф Най, Ліддел Гарт та Ноель-Нойман.

Нині Інтернет – це одна з основних рушійних сил формування громадянського суспільства, яке набирає все більшої сили. Тенденція формування громадянських ініціатив за допомогою сучасних технологій проникла в усі важливі сфери соціального життя, а головною зброєю

активістів стали блоги, сайти і соціальні мережі. Віртуальна мережа є майданчиком для відстоювання громадянами власних прав і свобод, саме цей спосіб прояву громадянської активності є найоперативнішим і наймасовішим. Адже за короткий проміжок часу дописувач може донести власну думку до багатомільйонної аудиторії та отримати їхню підтримку та схвалення. Звісно, активізації таких процесів сприяє свобода слова, а також можливість доступу до інформації для будь-якої аудиторії, робить їх практично новим інститутом побудови демократії.

Глобальні мережі якісно змінюють середовище безпеки, а хакерство та кібертероризм прирівнюють до військової загрози. Так, 2010 року, у новій Стратегічній концепції, НАТО офіційно визнали кібертероризм однією з найбільших загроз безпеці держав-членів Альянсу [10].

У минулому, головним аргументом держав у глобальному протистоянні була воєнна сила. В умовах інформаційного світу розширення сфер впливу здійснюється переважно невоєнними засобами. Ідеться про так звану стратегію «м'якої сили». Автором цього терміна є Джозеф С. Най – колишній помічник міністра оборони США, нині є професором у Гарвардському університеті й автором книги «М'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці» [1, с. 30].

Згідно з концепцією Дж. Ная, «м'яка сила» – сукупність трьох ресурсів держави: культури, політичної ідеології і зовнішньої політики.

Загалом, сила – це насамперед можливість впливати на інших з метою отримати необхідний вам результат. Цього, на думку Дж. Ная, можна досягти трьома шляхами:

- по-перше, ви можете застосовувати до інших примус чи погрози, це так званий метод «батога»;

- по-друге, ви можете вплинути на інших певними обіцянками чи винагородами, інакше кажучи, скористатися «пряником»;

- по-третє, можна досягти власної мети, прихиливши чи переконавши інших так, що їм захотілося того ж, що й вам.

Саме останній пункт і характеризує концепцію «м'якої сили» [2]. Якщо «жорстка сила» – це політика примусу, то можливість досягнення цілей без використання сили, погроз чи хабара є реалізацією даної концепції. У глобалізованому світі в умовах загального взаємозв'язку і взаємозалежності використання старих силових інструментів, серед іншого – ядерної зброї, може призвести передусім до негативних наслідків в економічній чи соціальній сфері країни ініціатора конфлікту.

Закінчення «холодної війни» стало початком нового періоду міжнародного протистояння, а форми й методи цього процесу стали основним інструментом вирішення геополітичних завдань. У цілому, ця система отримала назву – «стратегія непрямих дій». Цей термін був уведений у науковий обіг відомим англійським військовим теоретиком та істориком Безілом Генрі Ліддел Гарттом [3, с. 14]. Ліддел Гарт підтримував думку Клаузевіца, що головною метою війни є не повне знищення збройних сил та економічного потенціалу ворожої держави, а примус правлячих кіл ворожої країни (або навіть декількох держав-противників) до прийняття таких умов, які б повністю відповідали політичним, економічним, військовим інтересам держави-агресора [3, с. 390].

Ця концепція не є новою і використовувалась із античних часів. Найвиразніше її характеризують цитата з Трактату про воєнне мистецтво Сунь-Цзи: «Краще з кращого – підкорити потрібну армію, не борючись» [4, с. 11].

Будь-яка держава має власні внутрішні економічні, політичні та соціальні суперечності. Отже, використання даної концепції на практиці передбачає непрямую участь у загостренні внутрішніх суперечностей та опосередкованого створення кризової ситуації. Усебічна підтримка потрібних сил дасть змогу досягти бажаної мети без використання військової сили, якщо держава є ослабленою настільки, що не може дати відсіч, зростає вірогідність введення миротворчого контингенту для контролю за територією. Таким чином, саме такі дії нині є найефективнішими засобами ведення геополітичної боротьби на міжнародній арені, які використовуються для ослаблення реальних і потенційних держав-противників.

За нових історичних умов під «стратегією непрямих дій» слід розуміти мистецтво комплексного впливу, спрямованого на дестабілізацію суспільства зсередини. Інтернет разом з телебаченням, пресою та вулицею є середовищем здійснення впливу на свідомість населення. Неновим є судження, що соціальні мережі в міру свого розвитку стають не тільки засобом для спілкування, а використовуються як потужний інструмент об'єднання людей певною метою. Саме інформаційно-мережеві технології регулюють соціальну і політичну поведінку населення, а також закріплюють або змінюють стереотипи сприйняття і реакції.

Вони визначають панівну нині точку зору і є важливим складником концепції масової комунікації. Таким чином, засоби масової комунікації можуть маніпулювати громадською думкою. У зв'язку з проблемою формування громадської думки виникла нова концепція, яка отримала назву «спіраль мовчання». Вона була запропонована відомим німецьким соціологом Е. Ноель-Нойман. Аналіз взаємозв'язків між масовою комунікацією, міжособистісною комунікацією і тим, як індивід співвідносить власну думку з

думкою інших став основою цього дослідження. Сутність «спіралі мовчання» полягає в такому: більшість людей прагне уникати потенційної соціальної ізоляції, тому, коли вони відчують, що їх думка відрізняється від думки більшості, то, як звичайно, намагаються не розкривати публічно власних поглядів. І, навпаки, ті, хто ідентифікує себе з більшістю, не соромиться виявляти власної пристрасті. І така поведінка призводить до того, що останні здаються сильнішими, а перші – слабшими, ніж це є насправді. Страх ізоляції уявляється рушійною силою, що розкручує спіраль мовчання [4, с. 378]. Якщо людина не згодна з думкою більшості, найприйнятнішим є мовчання. Англійський філософ Т. Гоббс писав 1650 р., що мовчання можна розуміти як знак згоди, тому що у випадку незгоди легко сказати «ні» [6]. Він, безумовно, помилявся щодо легкості незгоди, проте з міркувань Гоббса чітко видно, що мовчання частіше тлумачиться як «згода» [5, с. 40]. Відповідно до цієї теорії Інтернет та засоби масової комунікації є каналом вираження думки. Отже, використавши ці канали, у суспільстві може скластися хибне уявлення дійсності, коли більшість населення вважає себе меншістю.

Також тема маніпуляції засобів масової комунікації громадською думкою з метою просування інтересів політиків і великих корпорацій є предметом дослідження американського фахівця в галузі засобів масової комунікації Дугласа Рашкоффа в його праці «Медіавірус. Таємні послання в популярній культурі». Автор на різних прикладах описує, як засоби масової комунікації маніпулюють громадською думкою, просуваючи інтереси великих корпорацій. І якщо раніше «медіа-простір» більшістю людей сприймався як засіб, що інформує людей про реальність, то зараз усе більше людей ставиться до

інфосфери як до самостійного феномену, існуючому за своїми законами.

Таким чином, Інтернет і соціальні мережі перестають бути лише середовищем і перетворюються на засіб. Характерною рисою кінця XX – початку XXI століть стала критична залежність стійкості державних інститутів від застосування інформаційно-мережних технологій. Детальніше вивчення значення соціальних комунікацій для активізації протестної активності дозволяє розглядати соціальні мережі як несиметричну загрозу національній безпеці. Уряди країн світу усвідомлюють все більше значення фактора медіа-простору в сучасному світі. А основним завданням у сфері забезпечення національної безпеки є використання потенціалу для гарантування безпеки.

Гегель, якимось назвав читання газет «ранковою молитвою сучасної людини». Звичайна людина вранці найперше звертається не до Бога, а до Інтернету. Глобалізація, однією з особливостей якої є швидкий розвиток інформаційних технологій і соціальних мереж, забезпечила поширення інформації про те, які порядки, соціальні взаємини і який рівень життя слід вважати гідним. Саме це зіграло виключну роль в зародженні протестних рухів населення в неблагополучних, з економічного боку, країнах. Велика частина учасників протестів – це молодь, яка представляє різні верстви суспільства (студенти, школярі, учні). Вона у своєму повсякденному житті використовує Інтернет і, як наслідок, різні соціальні мережі. Інтернет став майданчиком для спілкування та висловлювання власних думок і бажань.

2011 року в Оксфордський словник додали нове слово – «кліктивізм». Воно означає «використання соціальних медіа та інших інтернет-методів для просування будь-якої справи чи процесу» [7]. Так прикладом високого рівня

інтересу до он-лайн активності є створений у 2006 році вдома випускниками Стенфордського університету сервіс Change.org, що об'єднав 17 мільйонів користувачів. Слід зазначити, щомісяця кількість учасників зростає на 2 – 3 мільйони. Компанія дозволяє громадянам створювати онлайнві петиції. Однією з найгучніших перемог цього сервісу було задоволення петиції щодо скасування запланованої щомісячної комісії в розмірі п'яти доларів США на користь Bank of America.

Тобто, для прояву своєї громадянської позиції потрібен практично один клік – звідси й бере початок назва даного поняття – «кліктивізм». Але простота в даному випадку ніяк не заважає ефективності.

З розвитком соцмереж «кліктивізм» безпосередньо впливає на політиків і стає прототипом прямої «електронної» демократії. Медіа-активізм являє собою широку категорію активності, що використовує медіа та комунікаційні технології для громадських і політичних рухів. Методи медіа-активізму включають публікації новини на веб-сайтах, створення відео- та аудіорозслідування, поширюючи інформацію про протести та проведення кампаній.

Зараз уже ні в кого немає сумнівів у тому, що Інтернет і блогосфера відіграють вирішальну роль у політичному та соціальному житті світу. Масові виступи проти влади в Тунісі, Єгипті, Бахреїні та Лівії координувалися за допомогою соціальних мереж. Влада ж, прагнучи дезорганізувати бунтівників, перекривала доступ до фейсбука, твіттера, а подекуди до Інтернету загалом.

Хоча такі терміни, як «твіттер-революція» і «революція через соціальні мережі» асоціюється здебільшого з протестними акціями в арабському світі, перші випадки використання даних ресурсів протестуючими, мали місце під час антиурядових виступів

у Молдові та Ірані 2009 року. В обох випадках мобільний зв'язок та інформаційні ресурси були заблоковані за наказом влади. В умовах глобалізації і прискорення темпів науково-технічного прогресу на фоні розвитку та поширення інформаційних систем і засобів комунікації, держава може потенційно втрачати можливості впливу на процеси, які в ній відбуваються.

Найрезультативнішими були протести в Тунісі, Єгипті та Ємені, де акції опозиції призвели до відставки глав держав у найкоротші терміни. Ваель Гонім – єгиптянин, який створив у соціальній мережі Facebook сторінку, де закликав співвітчизників виходити на вулицю з протестами, 2011-го очолив список 100 найвпливовіших людей за версією журналу «Time» [8].

Драматичніше розвивалися протестні рухи в Лівії та Сирії. Тут протестувальникам не вдалося домогтися своїх цілей ненасильницькими методами, а внутрішньополітичні кризи вилились у громадянські війни, у лівійському випадку в комплексі з іноземною інтервенцією, з масовими жертвами. У таких країнах, як Оман, Кувейт, Бахрейн і Йорданія, протестувальникам не вдалося похитнути основи режиму, але влада була вимушена піти на істотні поступки, призначивши дострокові парламентські вибори або відправивши у відставку високопоставлених чиновників. В Алжирі, Саудівській Аравії, Марокко та деяких інших арабських країнах, на тлі протестних настроїв, влада була змушена піти на розширення соціальних програм і незначні поступки опозиції, такі, як програмні та структурні реформи в економіці.

Таким чином, значна роль соціальних мереж в організації «арабської весни», низки масових протестних акцій і державних переворотів у країнах Північної Африки та Близького Сходу 2011 року відзначається багатьма

аналітиками, самими учасниками заворушень і світовим співтовариством у цілому.

В Україні ж офіційною датою початку протестних акцій вважається 21 листопада 2013 року, коли Україна оголосила про своє рішення відмовитися від підписання з ЄС угоди про асоціацію. І знову саме соціальні мережі стали консолідуючою силою, що об'єднала населення в центрі столиці. Слід зазначити, що на початку протестних акцій в Україні їх учасниками були переважно студенти, які, об'єднавшись через дописування в медіа-просторі, виступали проти наявності будь-якої символіки існуючих політичних партій країни, окрім національного прапора та символіки ЄС. Саме ці символи і стали графічним зображенням української революції.

Отже, враховуючи всі структурні та функціональні особливості соціальних мереж, можна виділити декілька основних видів колективних протестних інтернет-практик:

1. участь у роботі груп, що мають протестний характер. Активність таких груп охоплює опублікування повідомлень, організація голосування з дискусійних питань та їх активне обговорення учасниками.;

2. організація «реальних» протестних акцій і реєстрація як потенційних учасників заходів;

3. створення та організація роботи власних протестних груп [9].

Усі громадянські ініціативи можна поділити на «конфліктні» (які виступають проти чого-небудь і захищають власні інтереси) і «підтримуючі» (націлені на реалізацію якихось інтересів, що виступають за певні ініціативи). Дуглас Рашкофф назвав такі ініціативи медіа-вірусами [2]. Цим терміном він позначив медіа-події, здатні тим чи іншим чином впливати на зміни в житті суспільства.

Практична безконтрольність, легкість розміщення будь-якої інформації в Мережі, реальна анонімність

джерела або ініціатора атаки, глобальне охоплення отримувачів і висока швидкість поширення, дозволяють поширюватися революційним заклинам набагато швидше, лідери заворушень отримали змогу при мінімальних витратах, порівняно з використанням традиційних засобів комунікації, поширювати свої заклики.

Протягом останніх десятиліть відбулося значне розширення простору комунікації, що було наслідком передусім активного розвитку та використання Інтернет-технологій. Дані технології впливають на всі сфери суспільства – економічну, культурну, соціальну і, зокрема – на політичну, змінюючи наші традиційні уявлення про процеси в політичному просторі. Нині науковці констатують, що Інтернет-технології стають невід’ємним складником політики.

Так, соціальні медіа забезпечують комунікацію від «багатьох до багатьох», багаторазово прискорюючи швидкість поширення інформації, дозволяючи охопити аудиторію по всьому світу. Вони можуть бути важливим джерелом відомостей з місця подій. Сучасне суспільство часто називають медіократичним суспільством, а контроль за соціальними медіа та їх можливості впливу на громадян – цікавлять уряди держав світу. Адже в сучасному світі новітні кібернетичні технології легко можна використовувати як зброю проти політичних опонентів. А конкретний досвід «блогерних революцій», що стали основним трендом сучасності, переконливо свідчить про необхідність підвищення уваги з боку державної влади до діяльності та розвитку цих мереж. Проте слід чітко окреслити межі такого втручання, адже без належної правової бази можуть бути порушені основні права та свободи громадян.

Література

1. Най Дж. Гибкая сила. Как добиться успеха в мировой политике / Джозеф Най. – М. : Тренд, 2006. – 397 с.
2. Soft Power, Hard Power and Leadership [Электронный ресурс] / By Joseph Nye. – Режим доступа до ресурсу : http://www.hks.harvard.edu/netgov/files/talks/docs/11_06_06_seminar_Nye_HP_SP_Leadership.pdf
3. Бэзил Генри Лиддел Гарт. Стратегия непрямых действий / Бэзил Генри Лиддел Гарт. – М. : Эксмо, 2008. – 464 с.
4. Сунь-Цзы. Трактаты о военном искусстве : пер. с кит., предисл. и коммент. Н.И. Конрада. – М. : АСТ, 2003. – 558 с.
5. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания : пер. с нем. / общ. ред. и предисл. Мансурова Н.С. – М. : Прогресс-Академия, Весь Мир, 1996. – 352 с.
6. Hobbes T h. The Elements of Law / Hobbes T h. – London : Natural and Politic, 1969. – 69 p.
7. What is clicktivism? [Электронный ресурс] // сайт Clicktivist.org. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.clicktivist.org/what-is-clicktivism/>
8. The World's Most Influential People [Электронный ресурс] // офіційна сторінка журналу «Time». – Режим доступа до ресурсу:<http://content.time.com/time/specials/packages/0,28757,1984685,00.html>
9. Протестные интернет-практики студенчества в социальных сетях: социологический анализ [Электронный ресурс] / Ваторопин А.С., Ваторопин С.А. // Вопросы политологии и социологии. – Режим доступа до ресурсу : <http://politsocio.uapa.ru/ru-ru/issue/2013/01/10/?print>

10. Active Engagement Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization adopted by Heads of State and Government in Lisbon, 19 November 2010 [Электронный ресурс] Declaration on Alliance Security. By the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg / Kehl on 4 April 2009.

—
Режим доступа до ресурсу: http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52838.htm

This article attempts to analyze the question of modern trends the of civic initiatives formation with the help of modern technology, as well as protest activity using modern media space. A study of the consolidation process and media activists mobilization as the basis for a global civil society. Shows the dependence of the stability of state institutions from the application of information and network technologies.

This study defines the basic features of civic participation through the Internet, in particular, the blogosphere and social networks. Based on a comprehensive analysis of modern communication theories and the impact of network technologies on the social and political component of the behavior of the world population. Marked difference between the main means of protest activity.

Analyzed the main problems of the scientific rationale and practical significance of media activism and their influence on the adoption of specific policy steps by the governments of the world.

Keywords: *Clicktivism, media activism, the blogosphere, civic activism, protest activity.*

В статье предпринимается попытка комплексного анализа современной тенденции формирования гражданских инициатив с помощью современных технологий, а также протестной активности при использовании современного медиа-пространства. Проводится исследование процесса консолидации и мобилизации медиа-активистов как базиса формирования глобального гражданского общества. Приводится зависимость устойчивости государственных институтов от применения информационно-сетевых технологий.

Данное исследование определяет основные контуры и характерные черты гражданской активности с помощью Интернета, в частности, блогосферы и социальных сетей. На основе комплексного анализа современных коммуникативных теорий устанавливается значение и влияние сетевых технологий на социальную и политическую составляющую поведения населения стран мира. Отмечается разница между основными средствами протестной активности и средой его реализации.

Выявлено основные проблемы научного обоснования и практического значения медиа-активизма и их влияние на принятие конкретных политических шагов правительствами государств мира.

Ключевые слова: *кликтивизм, медиа-активизм, блогосфера, гражданская активность, протестная активность.*